

О. Максимова,
практичний психолог,
Ушомирський ліцей Ушомирської сільської ради

Формування соціально-психологічної компетентності в учасників освітнього процесу

Анотація. У статті висвітлено актуальну проблему формування соціально-психологічної компетентності в учасників освітнього процесу. Робота має на меті розкриття гранично загальних питань суті поняття «соціально-психологічна компетентність». Здійснено аналіз досліджень і публікацій з теми. Проаналізовано сутність структурних компонентів соціально-психологічної компетентності, специфіку розвитку і становлення вказаного утворення в учасників освітнього процесу. Конкретизовано роль психологічної служби закладу освіти (зокрема практичного психолога) у формуванні соціально-психологічної компетентності особистості. Відзначено, що саме соціально-психологічна компетентність є запорукою успішної життєдіяльності та здатна забезпечити побудову гармонійних стосунків з соціумом.

Ключові слова: компетентність, соціально-психологічна компетентність, соціум, учасники освітнього процесу.

Постановка проблеми та актуальність. У сучасному суспільстві особливого значення набуває соціальна успішність людини, оскільки будь-яка без винятку особистість, включена не тільки у сферу професійної діяльності, але й є членом родини, соціальної групи та суспільства [1: 15]. Бути ефективним, швидким в оцінках та вирішенні проблемних ситуацій, мотивованим, позитивно організованим, гармонійно взаємодіяти з людьми – це перелік тих рис, які є необхідними для успішного професійного та особистісного самоздійснення і доказом сформованої соціально-психологічної компетентності.

Саме соціально-психологічна компетентність є запорукою успішної життєдіяльності та здатна забезпечити побудову гармонійних стосунків з соціумом. Структура соціальної компетентності являє собою сукупність соціальних знань, вмінь та навичок, які є необхідними в багатьох сферах діяльності людини [1: 15]. Цілком закономірно, що освітня парадигма Нової української школи ґрунтується на компетентнісному підході до навчання, який орієнтований не на процес чи накопичення фактів, а на результат [3]. Формування соціально-психологічної компетентності в учасників освітнього процесу дозволить розвинути готовність до дій у несподіваних ситуаціях та

сприймати їх не як надзвичайну подію, а як повсякденний стан речей, коли вимагається ефективна мобілізація знань, умінь та досвіду [4]. Тому постає необхідність в орієнтації освітнього процесу на формування соціально-психологічної компетентності всіх його учасників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження сутності соціально-психологічної компетентності проводилося як вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками. Різні аспекти проблеми торкалися А. Адлер, З. Фрейд, К. Роджерс, В. Франкл та інші. Теоретичні та практичні аспекти вивчення соціально-психологічної компетентності також представлені у роботах І. Беха, С. Литвиненко, С. Архипова, А. Богуш, О. Кононко, Т. Піроженко, Л. Лепихової, Т. Поніманської, Т. Пріми, Л. Орбан-Лемрик, Л. Карамушки, Л. Берестової. Більшість дослідників розглядають соціально-психологічну компетентність в контексті соціальної компетентності і визначають її як поінформованість та здатність індивіда ефективно взаємодіяти з оточуючими людьми в системі міжособистісних відносин.

Водночас Л. А. Лепіхова визначає соціально-психологічну компетентність як спеціальну здатність до перцептивно-когнітивного відчуття соціальних ситуацій та людей, які їх створюють, прогнозування їхньої поведінки, відповідного конструювання тактики взаємодії та безконфліктних стосунків [4]. На думку Т. Єрмакова, соціально-психологічна компетентність – це здатність індивіда ефективно взаємодіяти з людьми в системі міжособистісних відносин і включає вміння орієнтуватися у соціальних ситуаціях, правильно визначати особистісні особливості й емоційний стан інших людей, обирати адекватні способи спілкування й реалізувати їх у процесі взаємодії. Натомість Л. Орбан-Лембрик розглядає соціально-психологічну компетентність як важливу складову соціально-психологічної структури особистості. О. Білявська, І. Демура та Т. Ціпан розглядають соціальну і психологічну компетентність як складову професійної компетентності сучасного вчителя, які в сукупності формують ідеального професіонала, що уособлює суспільні запити й потреби.

Мета статті: узагальнення досвіду наукових досліджень стосовно соціально-психологічної компетентності та визначення механізмів її формування в учасників освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу. В нашій країні останнім часом відбуваються докорінні зміни у забезпеченні якісної освіти, коли значна увага приділяється концепції компетентності, основною ідеєю якої є виховання життєздатної, вольової та зорієнтованої на життєвий успіх особистості. Саме компетентнісна освітня стратегія відповідає вимогам сьогодення, узгоджується з гуманітарним підходом до організації та оцінки результативності загальної середньої освітньої ланки.

Якість будь-якої освіти визначається насамперед тим, наскільки особистість, яка її отримала, відповідає актуальним вимогам суспільства, здатна діяти в критичних ситуаціях та використовувати набуті знання і навички на практиці. За цих умов все більшу увагу вчених та педагогів привертає проблема формування компетентностей здобувачів освіти. Ключовими елементами у становленні компетентної людини є активізація її внутрішніх ресурсів,

формування соціально-психологічних властивостей, необхідних для майбутнього успішного життя [6: 34].

Традиційно терміни «компетенція» та «компетентність» використовували для позначення таких явищ: розумові дії (процеси, функції); особистісні якості людини; мотиваційні тенденції; ціннісні орієнтації й ставлення; особливості міжособистісної та конвенційної взаємодії, практичні вміння, навички. У психолого-педагогічних дослідженнях останнього десятиліття категорію «компетентність» почали розглядати як ступінь сформованості суспільно-практичного досвіду суб'єкта, адекватність реалізації посадових вимог, рівень навченості спеціальним й індивідуальним формам активності.

Закон України «Про освіту» визначає, що компетентність – «це динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність». Базові цінності, від яких залежить успішність життя особистості та які збігаються з головними принципами моралі сучасного суспільства: вибір власного напрямку самореалізації в житті, досягнення успіху, розуміння себе й власного внутрішнього світу, глибокі особистісні стосунки, як зазначає філософ Ж. Дюпуї, є ключовими компетентностями [2: 59].

Теоретичним конструктом, який може презентувати складну та багатогранну соціально-психологічну діяльність особистості, виступає категорія соціально-психологічної компетентності. Щодо сутності й структури соціально-психологічної компетентності у науці немає єдиного погляду. Так, І. Зимня відносить соціально-психологічну компетентність до однієї з 3 основних груп компетентностей, що належать до взаємодії людини з іншими (співробітництво, вирішення конфліктів, толерантність, спілкування). Під соціально-психологічною компетентністю Т. Єрмаков розуміє здатність індивіда ефективно взаємодіяти з людьми в системі міжособистісних відносин і включає вміння орієнтуватися у соціальних ситуаціях, правильно визначати особистісні особливості й емоційний стан інших людей, обирати адекватні способи спілкування й реалізувати їх у процесі взаємодії. Л. Орбан-Лембрик розглядає соціально-психологічну компетентність як важливу складову соціально-психологічної структури особистості.

Проведення теоретико-методологічного аналізу проблеми показало, що більшість дослідників розглядають соціально-психологічну компетентність особистості в контексті соціальної компетентності і визначають її як поінформованість та здатність індивіда ефективно взаємодіяти з оточуючими людьми в системі міжособистісних відносин.

Загальноживане визначення поняття «соціально-психологічна компетентність» виглядає так: соціально-психологічна компетентність – це здатність індивіда ефективно взаємодіяти з людьми в системі міжособистісних відносин і включає вміння орієнтуватися в соціальних ситуаціях, правильно визначати особистісні особливості й емоційний стан інших людей, обирати адекватні способи спілкування й реалізовувати їх у процесі взаємодії.

Соціально-психологічна компетентність трактується як інтегральна якість особистості, що пронизує всі її професійно-особистісні утворення. Йдеться про оформленість індивідуальної програми поведінки в системі соціальних відносин, мотиваційну належність до певного соціального середовища, спрямованість на розвиток комунікативних здібностей, прагнення до збереження та розвитку соціально-психологічних традицій конкретного соціального інституту, групи, в якій відбувається її соціалізація загалом, тобто про сформованість комунікативного стилю життя індивіда [9].

У структурі соціально-психологічної компетентності виділяють такі компоненти:

- когнітивний (систему знань про сутність, структуру, особливості взаємодії, знання про стилі спілкування); фонове знання, тобто загальнокультурна компетентність; творче мислення;

- поведінковий (загальні та специфічні вміння, що дозволяють успішно керувати ситуацією взаємодії, застосовувати конструктивні стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях; експресивні вміння; перцептивно-рефлексивні вміння);

- мотиваційний (розширення простору соціальних інтересів, спрямованість на взаємодію, високий рівень домагань та потреби у спілкуванні, готовність до прояву компетентності, відповідальність);

- емоційний компонент (гуманістична установка на взаємодію, готовність вступати з іншою людиною в особистісні, діалогічні взаємини; високий рівень емпатії та рефлексії; позитивна Я-концепція) [10].

Розвиток і становлення соціально-психологічної компетентності розглядається в єдності зовнішньої практичної й внутрішньої психічної діяльності. З одного боку, соціально-психологічна компетентність особистості проявляється, формується і розвивається в соціумі, з іншого – соціальне середовище значною мірою визначається особистими інтерактивними, перцептивними можливостями та комунікативними якостями індивіда. Т. Ціпан, О. Білявська, І. Демура розглядають соціальну і психологічну компетентність як складову професійної компетентності сучасного вчителя, які в сукупності формують ідеального професіонала, що уособлює суспільні запити й потреби.

Нині соціально-психологічна компетентність стає все більш значущою в усіх сферах соціального життя людини та визначається інтегративною характеристикою сучасної особистості. Інакше кажучи, якість сформованої соціально-психологічної компетентності характеризує людину як таку, що здатна до адаптації та успішної самореалізації.

Формування компетентності в освітньому процесі висуває на перше місце роль педагога, який має стати провайдером, агентом змін в освіті, використовуючи не тільки професійні здібності, а й особистісні якості, які дозволяють бути ефективним, швидким в оцінках і вирішенні проблемних ситуацій, мотивованим та організованим, мати гармонійні стосунки з оточенням.

Сучасний учитель виконує відразу дві ролі: перша пов'язана із реалізацією основної функції – передати накопичений людством досвід, тобто забезпечення засвоєння учнями певної сукупності знань, умінь та навичок. Щодо другої, не менш важливої ролі – він є вихователь, наставник, і його обов'язок – сформувати

у дитини здатність та навички ефективної взаємодії з оточенням, розвинути вміння встановлювати доброзичливі міжособистісні відносини, розуміти почуття і поведінку оточуючих, встановлювати визначені межі допустимої поведінки. Цей аспект суспільних завдань учителя якраз і становить сферу його соціальної компетентності [13: 70].

Соціально-психологічна компетентність викладача має свої передумови:

- соціально-психологічні характеристики людини (цінності, переконання, установки, здібності, мотиви, різноманітний досвід участі у соціальному житті);

- залежить від конкретного виду діяльності (від тих завдань, які вирішуються в цій діяльності, від тих ситуацій, які виникають, від її напруженості, динамізму, можливості керувати ними);

- виявляється в конкретних результатах діяльності (маються на увазі зовнішні результати, пов'язані з якістю вирішення тих або інших ситуацій, і внутрішні результати суб'єкта діяльності – його задоволеність цим результатом) [14: 135].

Для формування соціально-психологічної компетентності вчителя пропонується модель розвитку, яка являє собою цілісну, досить динамічну систему, що включає діагностичний, інформаційно-мотиваційний, проєктно-організаційний і узагальнюючий етапи.

На діагностичному етапі для досягнення рівня розвитку соціально-психологічної компетентності педагогів застосовуються методи вхідної експрес-діагностики. Метою інформаційно-мотиваційного етапу є актуалізація проблемного поля вчителя, рефлексуючого початок його діяльності. Результатом праці є пробудження у викладача зацікавленості до особистостей своєї «Я-концепції» та свого професійного розвитку, витокам та причинам своїх практичних проблем у сфері комунікацій. Проєктно-організаційний етап припускає вибудовування індивідуальних програм професійного розвитку та саморозвитку викладача, а практичний – включення їх у практичну діяльність щодо реалізації цих проблем [14: 134].

Формування основних компонентів соціально-психологічної компетентності педагога не є ознакою застарілої системи професійної підготовки вчителів. А радше траєкторією для професійного вдосконалення. виправити ситуацію здатна післядипломна освіта педагогів шляхом урізноманітнення змісту, надання переваги активному навчанню, підвищення рівня якості освітніх послуг неформальної освіти, впровадженню інновацій та досвіду закордонних колег.

Будуючи власну траєкторію особистісно-професійного розвитку, вчителю варто скористатись наданим йому законодавчим правом вибору змісту навчальних курсів підвищення кваліфікації та тренінгів безперервного професійного розвитку. Вчасно здобута додаткова освіта, відвідані курси чи пройдений тренінг відкриє додаткові можливості успішного професійного й особистісного самоздійснення вчителя [2: 60].

Не менш актуальним завданням системи освіти є створення умов для формування соціально-психологічної компетентності в учнівській молоді, джерелом якої є освітній простір школи як соціального інституту, який моделює

відносини дитини з суспільством. Шкільне середовище являє психолого-педагогічну реальність, що вміщує в собі спеціально створені умови для формування особистості, а також можливості для розвитку вказаної компетентності.

З огляду на вікові відмінності учнівської молоді варто відзначити, що її соціально-діяльнісний світ поступово стає ширше, відносини глибші, змістовніші, різноманітніші. У такий спосіб набувається соціальний досвід школяра, вдосконалюючи його соціально-психологічну компетентність та формуючи підґрунтя для успішного майбутнього. Так, Н. В. Калініна на основі проведених досліджень визначила особливості розвитку складових соціально-психологічної компетенції учнів молодшого шкільного віку, підлітків та юнацтва. Згідно з її дослідженнями для молодшого шкільного віку найбільш вагомими складовими соціальної компетентності є: сформованість мотивації досягнення в учбовій діяльності, продуктивні прийоми навчання, реалістична самооцінка та позитивне самоприйняття, засвоєння навичок конструктивної взаємодії з оточенням. У підлітковому віці провідна роль належить прийняттю відповідальності, емоційній саморегуляції, мотивації на досягнення, конструктивній поведінці в життєвих труднощах. В юнацькому віці великого значення набувають: соціальний інтелект, осмисленість життя, рефлексивність, відповідальність. Наявність згаданих складових створює основу для формування соціально-психологічної компетентності.

Визначають 3 стратегії розвитку соціально-психологічної компетентності здобувачів освіти: стратегія соціального самовиразу учня у провідному виді діяльності; стратегія колективізму та групової єдності та стратегія спрямування учнів до мети «бути собою». Тому робота з формування згаданої компетентності в учнів має ґрунтуватись на розкритті їхніх потенційних можливостей та створенні умов для переживання радості від успіху. Це означає – використання стратегії індивідуалізації як в характері завдань, так і в часі та оцінці досягнень [5: 244].

Ефективність формування вказаної компетентності значною мірою залежить від сім'ї, бо саме вона має вагомий вплив на формування тих чи інших утворень в дитини. Специфіку батьківської компетентності досліджували І. Балицька, Т. Веретенко, І. Зверева, Н. Шевченко, Р. Мороз, Л. Пономаренко, О. Горецька, О. Нагула, О. Хартман, М. Шпак. Окрім того, С. Акутина, В. Селіна, С. Піюкова, М. Ерміхіна, Н. Мізіна, І. Меркуль, О. Нагула, О. Хартман – «психолого-педагогічна компетентність батьків», а К. Беляєва, Т. Бессонова, О. Лемещенко, Е. Смирнова, Г. Філіппова наголошували на ефективному, відповідальному й усвідомленому батьківстві.

Часто «батьківська компетентність» виступає синонімом «педагогічної компетентності батьків». Поряд з поняттям педагогічної компетенції батьків ряд авторів використовує поняття психолого-педагогічної компетентності, цим роблячи акцент на психологічній складовій батьківства. Дослідниця Т. Цуркан вважає батьківську компетентність складовою педагогічної культури батьків, яку розглядає як «інтегральну характеристику особистості, яка визначається сукупністю психологічних та педагогічних знань, інтелектуальною та емоційною

компетентністю, особистісними і соціальними цінностями, що забезпечують повноцінну реалізацію сімейних функцій на основі відповідального батьківства, свідомих розвивально-виховних впливів на дитину». Батьківська компетентність характеризується здатністю батьків до виконання батьківських функцій у такий спосіб, що сприяє позитивному напряму фізичного, розумового, емоційного, мовленнєвого, комунікативного тощо розвитку дитини за умови забезпечення родителем достатньої якості власного життя [15: 8].

Батьківська компетентність з позицій системного підходу розглядається як психологічне явище, яке має соціально-поведінковий, ціннісно-мотиваційний, рефлексивно-когнітивний і психолого-педагогічний компоненти. Так, діяльнісний аспект батьківської компетентності відображає соціально-поведінковий складник, що містить соціально-перцептивні та комунікативні вміння; ціннісно-мотиваційний складник відображає цінності, потреби, мотивацію та особистісну зрілість батьків; психолого-педагогічний складник відображає стиль батьківського виховання, готовність батьків дітей з комплексними порушеннями розвитку до їх навчання, виховання й розвитку; рефлексивно-когнітивний складник відображає пізнавальний аспект батьківської компетентності та являє собою інтелектуальну характеристику їхньої особистості.

Успішне формування в батьків соціально-психологічної компетентності визначається наявністю наступних психологічних умов: виникнення у батьків потреби усвідомлення свого ставлення до дитини, що стала школярем; розвиток у батьків розуміння необхідності в постійному аналізі та оцінці своєї позиції стосовно школяра залежно від його/її успіхів та невдач у навчальній діяльності. Таким чином, соціально-психологічна компетентність батьків характеризується системою уявлень про себе як особистість, батька/матір, певним ставленням до дитини, шлюбного партнера та сім'ї, адекватним виховним стилем, високим рівнем відповідальності, сукупністю психологічних знань щодо специфіки розвитку дитини, ефективною та конструктивною діяльністю на основі психологічної освіченості, розвиненими комунікативними та перцептивними вміннями [11: 142].

Зі зміною ролі вчителя у Новій українській школі, нова роль покладається і на практичного психолога закладу освіти. У контексті радикального оновлення системи освіти психологічна служба сучасного закладу освіти як ніколи покликана сприяти поліпшенню умов для розвитку кожного суб'єкта освітнього процесу, здійснюючи психологічну підтримку та надаючи кваліфіковану і своєчасну допомогу учням, учителям, батькам. Функціонуючи як єдина система, психологічна служба сприяє створенню умов для когнітивного й соціального розвитку особистості, збереження психічного здоров'я й надання психологічної підтримки всім учасникам освітнього процесу. Оскільки основними складовими Концепції Нової української школи є орієнтація на цінності та педагогіка партнерства, фахівці психологічної служби всіма доступними способами сприяють формуванню соціально-психологічної компетентності учасників освітнього процесу [12: 189].

Так, практичними психологами проводиться систематична робота з формування соціально-психологічної компетентності в таких напрямках діяльності, як просвіта, профілактика, консультування. Форми і методи роботи залежать від запиту, контингенту респондентів, специфіки роботи закладу, індивідуальних особливостей клієнтів та професійної кваліфікації фахівця. До прикладу, консультаційна робота з цієї проблеми буде спрямована на усвідомлення клієнтом своїх сильних сторін, опори на попередній досвід, поновлення ресурсності та вибудовування здорових відносин з оточенням на основі поступового підвищення рівня обізнаності з теми. Тут стануть у нагоді як індивідуальні (на початкових етапах роботи), так і групові консультації.

Щодо просвітницької роботи, то вона покликана підвищити обізнаність респондентів з питань психології, стратегій ненасильницького спілкування, пошуку особистісних ресурсів, мотивації до діяльності, навичок правильно визначати особистісні особливості та емоційний стан інших людей, обирати адекватні способи спілкування. Зважаючи на необхідність розвитку соціально-психологічної компетентності та вміння працювати в команді, особливого значення набуває формування емоційного інтелекту, здатності розумітися на своїх і чужих почуттях, зважати на оточуючих і будувати з ними стосунки на основі довіри і співпереживання. Тому організація лекцій, дискусійних клубів, дискусій, семінарів та круглих столів буде доречною. Також дієвими інструментами для досягнення поставленої мети є проведення квестів, івентів, освітніх хабів, освітніх коворкінгів, майстер-класів, флеш-семінарів.

Профілактична робота психолога щодо формування соціально-психологічної компетентності спрямована на уникнення небажаних форм поведінки та деструктивних явищ у міжособистісному спілкуванні як в учнівському, так і в педагогічному та батьківських колективах; формування ненасильницької поведінки, сприяння позитивному психологічному клімату як в учнівському, так і батьківському та педагогічному колективі закладу. Спостереження показують, що у закладах освіти поширеним явищем є міжособистісні конфлікти, що зумовлює необхідність профілактики різних форм насильства серед учнів шляхом упровадження відновних практик, програм соціально-педагогічної і психологічної роботи з профілактики насильства і конфліктів в учнівському середовищі з використанням медіації. [12: 190]. Доречними в застосовуванні будуть такі форми роботи, як тренінгові заняття, воркшопи, майстерки, технопарки педагогічних ідей, хакатони, вебквести, проблемні лекторії, дискусії.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що соціально-психологічна компетентність – це здатність індивіда ефективно взаємодіяти з людьми в системі міжособистісних відносин і включає вміння орієнтуватися в соціальних ситуаціях, правильно визначати особистісні особливості й емоційний стан інших людей, обирати адекватні способи спілкування й реалізовувати їх у процесі взаємодії. Ця компетентність стає все більш значущою в усіх сферах соціального життя людини та визначається інтегративною характеристикою сучасної особистості. Також вона є запорукою успішної життєдіяльності та здатна забезпечити побудову гармонійних стосунків з соціумом, так як являє

собою сукупність соціальних знань, вмінь та навичок, які є необхідними в багатьох сферах діяльності людини. Розвиток і становлення соціально-психологічної компетентності розглядається в єдності зовнішньої практичної й внутрішньої психічної діяльності. Формування компетентності в освітньому процесі висуває на перше місце роль педагога, який має володіти певним рівнем її сформованості. Щодо ролі психологічної служби закладу (зокрема практичного психолога) у формуванні вказаної компетенції, то вона є досить вагомою і залежить від низки факторів.

Список використаних джерел та літератури

1. Кравчук С. Л. Соціальна компетентність як умова партнерської взаємодії учасників реформування. *Психологія та педагогіка: історія розвитку, сучасний стан та перспективи досліджень* : зб. наук. робіт учасників Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса : Південна фундація педагогіки, 2019. Ч. 1. С. 15.
2. Панченко С. М. Соціально-психологічна компетентність педагога – потреба Нової української школи. *Наукова діяльність як шлях формування професійних компетентностей майбутнього фахівця* : Міжнар. наук.-практ. конф. «НПК – 2017». 2017. С. 59–60.
3. НУШ. URL: <https://spas.licey.org.ua/nush-18-25-28-23-03-2021/>.
4. Швайко О. В. Соціально-психологічна компетентність керівника у системі державного управління. *Особистість і суспільство: методологія та практика сучасної психологі* : Перша Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференція. 2014.
5. Федько В. В. Соціальна компетентність учнів: поняття, структура, функції. URL: <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v10/i33/24.pdf>.
6. Турій Т. П. Формування соціально-психологічної компетенції старшокласників – ключовий елемент життєвого успіху. *Social and Economic Aspects of Education in Modern Society*. PSYCHOLOGY. November 2020. С. 34–35.
7. Вовковінський М. І., Закатнов Д. О., Злочевська Л. С., Орлов В. Ф. Формування соціально-психологічної компетентності в учнів ПТНЗ : метод. рек. Київ : Вид-во ІПТО НАПН України, 2015. С. 5.
8. Войтенко Н. Ю. Соціально-психологічна компетентність розвитку особистості учня. URL: <https://naurok.com.ua/socialno-psihologichni-kompetentnosti-rozvitku-osobistosti-uchnya-10385.html%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE-%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%B5%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96>.
9. Особистість з погляду соціальної психології. URL: <https://studentam.net.ua/content/view/3173/97/>.
10. Поняття соціально-психологічної компетентності та його аналіз. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/psychology/28085/>.

11. Шевчук В. В. Загальна характеристика психологічної компетентності батьків, які виховують дітей з комплексними порушеннями розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПСИХОЛОГІЯ. 2021. Вип. 4. С. 139–142.

12. Маханькова В. С. Нова українська школа: роль і функції практичного психолога в умовах реалізації державного стандарту початкової освіти. С. 189–190.

13. Ковальчук В. А. Соціальна компетентність вчителя як складова професійно-педагогічної компетентності. *Соціалізація особистості* : збір. наук. праць / за заг. ред. проф. А. Й. Капської. Київ : Логос, 2002. Том XVIII. С. 70.

14. Пузирьов Є. В., Жавко О. А. Формування соціально-психологічної компетенції викладача. *Вісник НТУУ «КПІ»*. Філософія. Психологія. Педагогіка. 2012. Випуск 1. С. 134–135.

15. Романюк В. П. Розвиток психологічної компетентності батьків молодших школярів. Чернівці, 2022. С. 8.